

Mészáros György

AZ LGBT+ IDENTITÁSOK ÉS MOZGALOM POLITIKAI GAZDASÁG- TANA A FÉLPERIFÉRIÁN

Az alábbi tanulmány célja, hogy a fősodorbeli LGBT+ aktivizmus identitásalapú megközelítésével szemben kritikát fogalmazzon meg, egy másfajta (politikai gazdaságtani, rendszerkritikai) keretbe helyezze el az LGBT+ identitást és mozgalmat, valamint elemezze ezt az európai uniós mainstream megközelítést annak magyar szegmensével együtt. A tanulmány honlapok és néhány releváns írás szövegeinek elemzésére, valamint autoetnografikus reflexiókra épít. A fősodorbeli LGBT+ aktivizmus egy liberális, emberi jogi keretbe helyezkedő és identitáspolitikai alapú megközelítést használ. Ez kiderül nemzetközi dokumentumok (mint a Yogyakarta Alapelvek) és a legnagyobb európai LGBT+ szervezetek honlapjainak elemzéséből (ILGA Europe, IGLYO). Ezt a keretet követi a hazai aktivizmus is. Ez az ideológiai megközelítés gyakran párosul egy, a „nyugati”, liberális világot az elmaradott „keletivel” szembeállító diskurzussal. Ez az ideológia a szubjektum saját önmeghatározását állítja középpontba, és erre építi a jogokat, s az ehhez kapcsolódó politikai cselekvéseket. Maga a társadalmi nem (gender) fogalma is a nemi identitás dimenziójában értelmeződik. Ezzel valójában a szubjektumokat a neoliberalis kapitalista gazdasági struktúrához köti, és az LGBT+ identitást is árucikké teszi. A félperiférián ehhez még hozzákapcsolódik egy, a „nyugati” világot értékékként megjelenítő öngyarmatosítási tendencia is. Eközben rendszerkritikus szerzők rámutatnak arra, hogy a meleg (LGBT+) identitás hogyan ágyazódik be a kapitalista termelés és reprodukció keretébe. Az LGBT+ identitás a kapitalizmus terméke, a tőkerendszer centrális erőtere egyszerre termeli újra a heteronormatív modellt (különösen erősen a periférián), és inkorporálja a haladó „identitás-választó”, szabad, neoliberalis, „meleg” szubjektumot. A tanulmány alapállítása az, hogy a materiális-gazdasági alapok figyelembevétele elengedhetetlen egy, a heteronormativitást és kapitalizmust lebontó ellenállás kiépítésében.

BEVEZETÉS

Az LGBT+¹ embereket számtalan megkülönböztetés éri Magyarországon, sokaknak kell tartaniuk munkájuk elvesztésétől, családjuk elutasításától, megkülönböztetéstől az egészségügyi rendszerben, vagy egyszerűen a környezet ellenséges megjegyzéseitől. A kormány pedig új népesedéspolitikát hirdetve „genderideológiát” kiált, amely szintén utal az LGBT+ emberekre, és velük szemben is jelenik meg a keresztény családmodell mintája. Ezek fontos jelenségek. Mindazonáltal, a helyzet ezekkel a jelenségekkel együtt is ellentmondásos

1 Betűszó, amely a leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű és plusz egyéb további folyamatosan hozzáadódó identitáskategóriákat jelöl. Bár a cikkben alapvetően kritikus vagyok az identitások egyre bővülő körével szemben, ami megjelenik az LGBT betűszó további kiegészítéseiben, mégis ezt a formát használom a szexuális kisebbségek jelölésére, mert ez leírja a jelenlegi helyzetet, és ugyanakkor a „+” jelzéssel egyszerűsítő is.

Magyarországon. Az utóbbi két évtizedben sokat változott a társadalmi környezet és az LMBT+ aktivizmus. Még a Gyurcsány-kormány alatt született törvény a regisztrált élettársi kapcsolatról², ami Európa egyik legkiválóbbnak tekintett Egyenlő bánásmód törvénye³. Az Orbán-kormány ugyan az Alaptörvénybe foglalta, hogy házasság csak férfi és nő között lehetséges, emellett a családnak is egy szűk definíciót akart adni a Családvédelmi törvényben (Csvt.)⁴, retorikai szinten többször heteronormatív álláspontot hangoztat, és belengette a megszerzett jogok visszavonását is, valójában azonban nem vonta vissza ezeket a jogokat, és az új Ptk-ba⁵ az azonos nemű párok számára kedvező szabályozás került. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság gyakorlata kifejezetten LMBT+ barát. Ezzel párhuzamosan a meleg szervezetek megerősödtek az elmúlt években, és létrehoztak egy ernyőszervezetet (LMBT Szövetség). Az aktivizmus megerősödését jelzi a közösségek és események gyarapodó száma is (Pride Hónap, LMBTQ Történeti Hónap, LMBTQ Filmfesztivál stb.). Közben úgy tűnik, a társadalmi többség hozzáállása is pozitív irányba változott.⁶ Az LMBT+ emberek társadalmi elfogadottsága és az aktivizmus helyzete világszerte sokrétű és ellentmondásos. Kétségtelenül jelen vannak törésvonalak is, és az LMBT+ tematika a kulturális és ideológiai harc terepe lett, ahol a különbségek gyakran régiós töréseket reprezentálnak: elég csak Putyin Oroszországának „melegpropaganda”-ellenes törvényére utalni, vagy egyes afrikai országokban megerősödő üldözésekre (pl. az ugandai törvény, amely súlyos büntetéssel sújtotta az azonos neműek közötti szexuális kapcsolatot⁷). Ezek az intézkedések ideológiailag explicit módon úgy jelennek meg, mint a „Nyugattal” szembeni kulturális eltérés (identitás) fontos

2 2009. évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatáról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?dbnum=1&docid=A0900029.TV&mahu=1> (Letöltve: 2018. 09. 24.)

3 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0300125.TV> (Letöltve: 2018. 09. 24.)

4 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100211.TV&searchUrl=/gyorskereso%3Fpagenum%3D3> (Letöltve: 2018. 09. 24.) Ebben az Alkotmánybíróság megsemmítette a 7. §-t, amely a szűk családdefiníciót tartalmazta.

5 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről: http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2016/01/uj_ptk_szov2016jan.html (Letöltve: 2018. 09. 24.)

6 Erről például itt egy friss kutatás ismertetése: Elvben egyenlőség- és elfogadáspártiak a magyar emberek <http://budapestpride.hu/hirek/elvben-egyenloseg-es-elfogadaspártiak-a-magyar-emberek> (Letöltve: 2018. 09. 24.)

7 Külön elemezhető történet lenne a törvény elfogadása és eltörlése. Erről egy írás: <http://nol.hu/kulfold/minden-idok-egyik-legszigorubb-melegellenes-torvenyet-toroltek-el-ugandaban-1477669> (Letöltve: 2018. 09. 24.)

eszköze. Ezzel együtt jól látszik, hogy „Nyugaton” is árnyaltabb a helyzet, mint ahogyan például Kelet-Európából látszik. Az USA-ban hiába született meg a melegházasságot engedélyező legfelsőbb bírósági határozat, és hiába igaz, hogy a társadalmi többség ezt támogatja is, számtalan diszkriminatív szabályozás maradt életben. Régióosan, etnikai és osztályalapon is rengeteg a különbség, ha az LGBT+ emberek elfogadottságát, helyzetét nézzük.⁸ Ez utóbbi részben igaz Európa nyugati országaira is. De ezzel együtt igaz az is, hogy az LGBT+ aktivizmus és annak lobbijereje megerősödött az utóbbi években az Európai Unióban, kifejezetten Európa nyugati felén (Holzhacker 2012). Az is látszik, hogy a hazai aktivizmus szervezeti és ideológiai kapcsolódásokon keresztül ebbe a nyugat-európai (és részben USA-hoz kötődő) szcénába ágyazódik be, annak főbb ideológiai trendjeit tanulja és veszi át, azzal együtt is, hogy keresi a saját lokális stratégiáját (Holzhacker 2012).

Ebben a fent röviden felvázolt helyzetben, úgy vélem, lehet és kell kritikát, önkritikát gyakorolni. A céloom ebben a cikkben az, hogy kritikát fogalmazzak meg, elhelyezve a hazai és európai aktivizmust egy rendszerkritikus értelmezési keretben, miközben elismerem, hogy a hazai szervezetek rendkívül fontos és értékes munkát végeznek, és bármilyen politikai helyzetben makacsul mennek előre lobbitevékenységükben. Teszem ezt úgy, hogy évekig én is aktív tagja voltam az LGBT+ aktivizmusnak. Én is megtanultam és érvényesítettem aktivista és pedagógiai gyakorlatomban azokat az ideológiai paneleket, amelyeket ma már rendkívül kritikusan szemlélek. Pár évvel ezelőtt élénk élményként vésődött belém az IGLYO nemzetközi kongresszusa, ahol azzal kezdtük a bemutatkozást, hogy mindenki elmondta, hogy milyen névmással szeretné, hogy szólítsuk: *he*, *she* vagy *zee*⁹. A kongresszus alatt pedig leckét kaptunk interszekcionalitásból, és a privilégiumainkra való reflexióból. Ezzel az új mentalitással jöttem haza, és kinti tapasztalataimat mint a követendő progresszív utat terjesztettem a hazai közegben. Aztán ahogy egyre mélyebben megismertem a baloldali rendszerkritikai értelmezést, elkezdtem kritikusan szemlélni korábbi aktivista tevékenységemet, a hazai LGBT+ mozgalmat és a saját identitáskonstrukcióm is. Részem lettem a *Buzi Újhullám* közösségnek, amelyik ezt a baloldali, rendszerkritikai szemléletet igyekezett megismertetni és meghonosítani a LGBT+ közegben, de ma már úgy látom, sikertelenül. E kudarc okaira való reflexió az egyik kiindulópontja annak a gondolkodásnak, amelyből ez a cikk is született. Az írás célja, hogy rendszerkritikai szemmel elemezze az európai és hazai LGBT+ identitások és aktivizmus (ön)értelmezéseit, ideológiáit. Elemzésem

8 Erről itt olvasható egy összefoglaló: <https://www.nytimes.com/2016/07/01/us/the-challenges-that-remain-for-lgbt-people-after-marriage-ruling.html> (Letöltve: 2018. 09. 24.), itt pedig további adatokat lehet találni különféle szempontok szerint: <http://www.thetaskforce.org/category/fact-sheets-infographics/> (Letöltve: 2018. 09. 24.)

9 A „zee” egyfajta, a he és she kettősségét (binaritását) kikerülni szándékozó „semleges” jellegű személyes névmás.

empirikus alapja részben európai és hazai szervezetek honlapjainak tartalma, részben a saját tapasztalataim adják az autoetnográfia önreflektív módszertanát követve (Ellis, Adams és Bochner 2011; Mészáros 2017b). Ez a módszer a saját szubjektumból kiindulva reflektál a társadalmi-kulturális jelenségekre, de abból nem kizárni vagy attól eltávolítani akarja azt (a hagyományos szociológiai kutatásokkal szemben), hanem épp a szubjektív elem hordozza az empirikus tartalmat. Az elemzésben személyes történetemen kívül benne vannak az utóbbi évek releváns vitái is (és ezek szövegei). Az európai szervezetekről (utalással a hazai kontextusra) már írtam egy rövidebb elemzést korábbi angol nyelvű cikkemben (Mészáros 2017a). Ez az írás épít annak empirikus anyagára, és természetesen átvesz onnan elemzési szempontokat, gondolatokat, de ez a cikk sokkal bővebb és alapvetően más logikát is követ.

ELMÉLETI HÁTTÉR ÉS ÉRTELMEZÉSI KERET

A fentebb jelzett rendszerkritikai megközelítés, illetve a címben is jelzett politikai gazdaságtan egyértelműen marxi kiindulópontot jelent ebben az írásban. A marxi nézőpont először is sajátos viszonyulás a történeti-társadalmi valósághoz. A jelenségek mögött mélyebb mechanizmusokat keres, melyek kötődnek a materiális valósághoz. Így a kulturális jelenségeket, mint amik például köthetők az LMBT+ identitásokhoz és mozgalmakhoz, azok társadalmi-gazdasági beágyazottságában szemléli, fókuszálva a kapitalizmus sajátos mechanizmusaira, s ezen belül elsősorban a tőke-munka ellentétből származó osztálykategóriákra. Az írásomban használt rendszerkritikai megközelítés természetesen nem áll meg Marxnál, hanem merít abból a gazdag hagyományból, ami Marx írásainak továbbgondolásából fakadt. Ezen belül elsősorban – mivel ideológiai kérdéseket érintek – az ideológia működésmódját egymástól eltérő, de összekapcsolható módon leíró Gramsci és Althusser értelmezéseire (Gramsci 1970; Althusser 1968), a kapitalizmust globális történeti keretbe elhelyező világrendszer-elméletekre (Amin 1976; Wallerstein [2004] 2010), a jelenkori kapitalizmus neoliberais formájának elemzéseire (Harvey 2007; Mitchell 2006) támaszkodom, valamint felhasználom olyan feminista szerzők megközelítéseit (Dunaway [2012] 2018; Federici 2012; Fraser 2000; Mies 1986), akik a nem kérdését szintén a rendszerbe ágyazottan értelmezik. Ez a komplex elméleti háttér lehetővé teszi, hogy az LMBT+ identitásokat és mozgalmakat egy olyan keretben értelmezzem újra, amely az ezeket alakító társadalmi-gazdasági mechanizmusokat veszi számba. Az identitásértelmezés és a hozzá kapcsolódó ideológiai keret így nem valamiféle alapvetően adott, elfogadandó valóságként jelenik meg, hanem mint terméke bizonyos társadalmi folyamatoknak. Több szerző is elemezte már a meleg identitás és kapitalizmus viszonyát (D'Emilio 1983; Chasin 2000),

kimutatva egyrészt, hogy a meleg (és értelemszerűen a többi szexualitáshoz kapcsolódó) identitás a kapitalizmus terméke. A 19. század második felére a világszerte centrumában a bérmunka individualizációja, a nukleáris családmódel, illetve a fizetett munka és „magánszféra” szeparációja, lehetővé tette a háztartások olyan működését, amelyben a heteroszexualitástól eltérő, egyéni életstílusok létrejöhetnek. Ehhez kapcsolódóan, az eltérő szexuális preferenciáik mentén az emberek találkozási lehetőségeket kerestek, és kialakult egy városi szubkulturális közeg, amely talaja volt a „meleg identitás” mint önmeghatározás kialakulásának. Az amerikai hegemonia felívelő szakasza teret adott sok emancipatorikus törekvésnek, amelyek hozzájárultak a mozgalom kialakulásához. A rendszer ezeket a mozgalmakat és a hozzájuk kapcsolódó identitásokat aztán inkorporálta, különösen a neoliberais kontextusban. Összességében a tőkés rendszer centrális erőtere egyszerre termeli újra a heteronormatív modellt – jellemzően a nem centrumjellegű területeken és az alsóbb osztályokban, mert az „olcsó” reprodukív munka kiszákmányolásához szükség van erre (Csányi, Gagyi és Kerékgyártó 2018) – és egyszerre inkorporálja a haladó „identitásválasztó”, szabad, neoliberais „meleg” szubjektumot, amelyet árucikké tehet, és amely fogyasztói bázissá is válik.

Az identitáspolitikák rendszerkritikai megkérdőjelezését nyújtja Choonara és Prasad (2014), valamint Eve Mitchell (2013). Azt állítják egyrészt, hogy az identitás mint önmeghatározás limitált, behelyezi a szubjektumot egy adott kategóriába, ami kiszolgáltatottá teszi a kapitalizmus számára is, amennyiben az önmeghatározás értelmezési kerete fogyasztói kategóriává és áruvá válik. Másrészt az identitás mint a társadalmi változás kategóriája (az identitáspolitikákban) nem tudja lebontani a kapitalista termelés alapvető viszonyait, amiben minden elnyomásforma elhelyezkedik. Úgy vélik, az intersekszekcionalitás jelenlegi „mozgalmi” értelmezése (eltérve a fogalom eredeti céljától), amely a privilégiumokat és az azokra való egyéni és közösségi reflektálás kulturális folyamatát helyezi előtérbe, olyan önmeghatározáson alapuló, egymással sokszor versenybe is kerülő elnyomáskategóriákat hoz létre, amelyek valójában elrejtik az elnyomás mélyebb gazdasági-társadalmi viszonyokra épülő, anyagi és termeléshez (újratermeléshez) kapcsolódó összefüggéseit. Miközben elvileg – az előbbi megközelítésekhez hasonlóan – az identitások kritikájára épül a posztmodern megközelítés (pl. Butler 1993), ennek ellenére valójában ugyanúgy újratermeli az (ön)értelmezésen alapuló, a rendszer gazdasági-társadalmi struktúrára vak látásmódot (Zavarzadeh, Ebert és Morton 2001).

Az identitáspolitikákhoz kapcsolódó elemzéseket jól kiegészítik az emberi jogi megközelítés kritikái. Bár az emberi jogi keret számos átértelmezésen ment keresztül, rendszerkritikai szemmel nem alkalmas arra, hogy a társadalmi változás valódi motorja legyen, ráadásul sokszor kiszolgálója lesz a neoliberais gazdasági és ideológiai kontextusnak (Moyn 2014;

Harvey 2007), az emberi szubjektum individualisztikus, egyéni kezdeményezésre (vállalkozásra) épülő, független, az államra sem támaszkodó értelmezésével.

A hazai LGBT+ identitások és mozgalom megértéséhez még további fontos szempont a világrendszer-elméletekben felvázolt centrum-periféria viszony (Wallerstein [2004] 2010) és annak szimbolikus leképeződése. A folyamatos gazdasági függőség adja az alapját a felzárkózás olyan ideológiájának, amely a centrum országait jeleníti meg a progresszió régiójaként, szemben az elmaradott „kelettel”. A jogok és tolerancia terén is fel kell tehát zárkóznunk: vagyis átvennünk a centrum országok működési módjait, és a felénk közvetített ideológiát (Arrighi [1990] 1992; Böröcz 2006).¹⁰ Ez elfedi azt, hogy a rendszer maga termeli ki különböző pozícióin a heteronormativitást éppúgy, mint a „progressziót”, és a kettő közötti különbséget strukturális különbség helyett morális különbségként beszél el.

ELEMZÉS

Írásom a két legfontosabb európai LGBT+ szervezet (ILGA-Europe, IGLYO¹¹) és nagyobb hazai szervezetek (Háttér Társaság, LGBT Szövetség, Szivárvány Misszió Alapítvány, Labrisz Egyesület, Szimpozion Egyesület¹²) honlapjainak kvalitatív-interpretatív tartalomelemzésére épít. A honlapon linkelt, illetve hivatkozott dokumentumok szintén az elemzés alapját adják, kiemelten az ENSZ szakértői által készített Yogyakarta Alapelvek (Yogyakarta ([2007] 2010)¹³, és néhány releváns dokumentum, amelyet az Európai Unió és az Európa Tanács adott ki.¹⁴ A tartalomelemzést kiegészítik a saját tapasztalataimra vonatkozó auto-etnográfiai reflexiók, és ehhez kapcsolódóan további írások, amelyek a hazai vitákban voltak jelentősek. Az elemzés keretét a fentebb felvázolt elméleti megközelítések adják.

10 Nem érintem a cikkemben, de mindezen túl a társadalmi változást a civil mozgalmak vállára tenni szintén a neoliberais kapitalizmust erősítő tendencia, amelyet többen elemeznek (Gagyí 2011).

11 <https://www.ilga-europe.org/>, www.iglyo.com (Letöltve: 2018. 09. 24.)

12 <http://hatter.hu/>, <http://lmbtszovetsseg.hu/>, <http://budapestpride.hu/>, <https://www.labrisz.hu/>, <http://www.melegvagyok.hu/> (Letöltve: 2018. 09. 24.)

13 <http://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/yogyakartaalapelvek.pdf> (Letöltve: 2018. 09. 24.)

14 Council Conclusions on LGBTI rights: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/06/16/epsco-conclusions-lgbti-equality/> (Letöltve: 2018. 09. 24.); List of actions by the Commission to advance LGBTI equality: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/lgbti_actionlist_en.pdf; Commissioner of Human Rights of the Council of Europe: Issue Paper on Human Rights and Gender Identity: [https://rm.coe.int/ref/CommDH/IssuePaper\(2009\)2](https://rm.coe.int/ref/CommDH/IssuePaper(2009)2); (Letöltve: 2018. 09. 24.)

gyűlölet-bűncselekmények Budapest Pride hátrányos megkülönböztetés

homofóbia bejegyzett élettársi kapcsolat házasság USA emberi jogok leszbikusok kutatás
gyermekvállalás HIV/AIDS transzneműek sajtóközlemény meglefelvonulás Magyarország Waldorf kultúra egyházak film LGBT
pártok jog Egenlő Bánásmód Hatóság örökbefogadás Háttér-díj Franciaország hírességek Nagy-Britannia Oroszország

1. ábra: A Háttér Társaság honlapján található szöveghő

Forrás: Háttér Társaság

Egy ilyen szöveghő arról ad képet, hogy pillanatnyilag milyen témák jelennek meg leginkább a honlapon, de ezek a témák nem esetlegesek, és jól jellemzik a Társaság honlapját, valamint illusztrálják azt az értelmezési keretet, amelyben a társaság tevékenykedik. A szöveghő közül legalább kilenc egyértelműen az emberi jogok problémáit érinti. Nem véletlen ez, hiszen a honlap tanulsága szerint a szervezet egyik legfontosabb célja, hogy az „LMBTQI” emberek hátrányos megkülönböztetése ellen tegyen. Miközben más szervezetek és honlapok az LMBT+ emberek közösségi-kulturális életéhez kapcsolódnak, a Háttér, az LMBT Szövetség és nemzetközi szinten az ILGA-Europe hangsúlyosan a jogérvényesítés, lobbizás, jogvédelem területén tevékenykedik. Az emberi jogokra épülő megközelítés nagyon fontos, gyakorlatilag megkérdőjelezhetetlen értelmezési keretként tűnik fel a szervezetek munkájában. Az egyik alapvető LMBT¹⁵ jogokat érintő dokumentum, az ENSZ által megbízott emberi jogi szakemberek által 2007-ban készített Yogyakarta Alapelvek preambulumaival nehéz is lenne vitatkozni:

„FELIDÉZVE, hogy minden ember szabadnak születik, egyenlő méltósággal és jogokkal, és mindenkit megillet emberi jogainak tiszteletben tartása fajra, bőrszínre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy egyéb meggyőződésre, nemzeti vagy egyéb származásra, vagyonra, rangra vagy bármely egyéb helyzetre való tekintet nélkül; FELHÁBORODVA azon, hogy a világ valamennyi táján emberek erőszakot, zaklatást, hátrányos megkülönböztetést, kirekesztést, megfélemlítést és előítéleteket kénytelenek elszenvedni szexuális irányultságuk vagy nemi identitásuk miatt, és ehhez gyakran párosul más alapon, például nem, faj, kor, vallás, fogyatékoság, egészségi állapot és vagyoni helyzet alapján történő hátrányos megkülönböztetés; az említett erőszak, zaklatás, hátrányos megkülönböztetés, kirekesztés, megfélemlítés és előítéletek pedig aláássák az ezeket elszenvedő személyek integritását és méltóságát, csökkentik önbecsülésüket és a közösséghez való tartozásuk érzését, és sokakat arra indítanak, hogy identitásukat elrejtse vagy elfojtsák és rettegésben, rejtőzködve éljenek” (Yogyakarta [2007] 2010: 10).

15 Itt kifejezetten az LMBT betűszó használandó, mert a dokumentum megmarad ennél a négy kategóriánál.

Úgy tűnhet tehát, hogy ha ezt az alapvető emberi jogi keretet kritizálja valaki, akkor azzal mindennek a fent felsorolt jogsértéseknek nyújthat táptalajt (ezt sokszor hallhatják is, akik kritikusak e megközelítéssel). A kérdés azonban sokkal bonyolultabb, ha mélyebben megvizsgáljuk ezt a dokumentumot és általában azt a megközelítést, amit az LGBT+ szervezetek használnak. Ahogyan a bevezetőben is jeleztem: a sok, továbbra is fennálló probléma ellenére az Európai Unióban, és különösen Európa nyugati felén, az LGBT+ mozgalmak fontos eredményeket értek el, és politikai befolyásra tettek szert. Azok az emberi jogi nyelven megfogalmazott érdekek, amelyeket érvényesítettek, egyre inkább kritika alá nem vehető kiindulópontokká váltak, pont az emberi jogi keretezés miatt is. Bár jobboldali retorikának szokták minősíteni a megleobbira vonatkozó állításokat, az tény, hogy a LGBT+ mozgalmaknak az utóbbi évtizedekben sikerült komoly sikereket elérniük: kitágították az emberi jogi diskurzust az LGBT+ jogokra, ráirányították az európai intézményrendszer figyelmét ezen jogokra, elérték az LGBT+ szervezetek által használt értelmezési keret érvényesítését hivatalos dokumentumokban, értékelési kritériumrendszerrel tették intézmények és országok vizsgálatában az LGBT+ jogok kérdését (például a csatlakozni akaró országok számára), mindezen keresztül befolyásolták az európai bíróság joggyakorlatát, nem utolsósorban pedig elősegítették pénzbeli erőforrások allokációját LGBT+ ügyekre (pl. pályázatokon keresztül). Korábbi cikkemben több példát is bemutatok erre vonatkozóan (Mészáros 2017a).

Ennek az erősnek mondható lobbitevékenységnek sok, az LGBT+ emberek életét valóban megkönnyítő hozadéka mellett azonban számos problémás oldala van, és megvannak a vesztesei is. A mainstreammé és befolyásoló erővé válás magával hozza a rendszerrel való cinkosságot. Ahogyan idézett cikkemben már kifejtettem, az Európai Unió – az egyenlőség retorikái ellenére – alapvetően egy gazdasági formáció (lásd pl. Böröcz 2018; Geröcs és Jelinek 2018), amelynek a fő célja az árucikkek szabad áramlásának lehetővé tétele, és a szabad piac feltételeinek szabályozása. Az EU-n belül pedig nagyon nagy egyenlőtlenségek vannak: a gazdagabb centrumországoknak érdeke a perifériális és félperifériás országokkal az egyenlőtlen, de kölcsönösen függő viszonyt (pl. az olcsó munkaerő lehetőségét) valamilyen módon fenntartani. A kelet-európai országoknak ez egyfajta gazdasági gyarmatosítása, amelyet kulturális gyarmatosítás is kísér: a később csatlakozó (jellemzően kelet-európai) tagállamoknak a nyugatiként megjelenő progresszív értékeket kell(ene) asszimilálniuk (Böröcz 2001).

A világrendszer-elmélet fontos felismerése, hogy a függőségi viszony meghatározza a nemzetállamok belső minőségeit is, tehát ugyanaz a folyamat teszi lehetővé a nyugati, nyílt-progresszív társadalmat – ahol a gazdasági-társadalmi fejlődés teret ad a diverzitás elfogadásának –, mint ami kialakítja a (fél)periféria fasizálódó tendenciáit – ahol a függés miatt az erőforrásokért való küzdelem sokkal erősebb. Ez a gazdasági alapú

különbség reprezentálódik aztán erkölcsi/világnézeti eltérésként, illetve a (fél)periféria lemaradottságaként. Az sem véletlen, hogy a félperiférián jelenik meg nagyobb arányban a heteronormativitás, a centrumban pedig az LMBT+ inkluzív progresszió. Az alacsonyabb osztályokban, illetve a (fél)periférián a formális (produktív) és informális (produktív és reprodukív) munkák kombinációja a jellemző. Mivel ez utóbbiak jellemzően a nőkre terhelődnek, a formális munka olcsóbbá tétele miatt is, nagyobb szerepe van az úgynevezett tradicionális nemi szerepek fenntartásának, amelyek a női alárendelt pozíciót implicálják. A centrumban és a felsőbb osztályokban, ahol sokkal erősebben jelen van a formális bér-munka, nagyobb tere van a progresszióknak, a nemi szerepek átértékelésének, mivel nem kell olyan mértékben olcsóbbá tenni a formális munkaerőt a nőkre való informális munka ráterhelésével (ld. Dunaway [2012] 2018; Csányi, Gagyai és Kerékgyártó 2018). Ez meghatározza a szexualitásra, nemre és az eltérő szexuális orientációkra vonatkozó percepciókat is, innen érthető meg a (fél)periférián jellemzőbb heteronormativitás, illetve homofóbia.

Ebbe a rendszerbe épül be a mainstream LMBT+ aktivizmus is. Látható, hogy a nyugati, hegemon értékvilág egyik fontos tartozéka az LMBT+ jogok kérdése. Ennek sokan örülnek a hazai LMBT+ aktivizmusban, mert úgy vélik, hogy ez jó eszköze a jogok érvényesítésének, de azt nem veszik figyelembe, hogy jelen van, és még várható erre válaszcsepás. Pont mivel a „nyugati” hegemon értékvilág tartozékaként jelenik meg az LMBT+ jogok csoportja, a gyarmatosítás és hegemonia elleni harc zászlójárja is könnyen kitűzhető negatív módon, ahogyan a Társadalmi nemek szak aktuális támadása a kormány részéről ezt jól illusztrálja. Az Európa Tanácshoz tartozó Oroszország „melegpropaganda” elleni intézkedései szintén erre példa. A saját nemzeti önazonosság szembeállításával a nyugati mintával igen hangsúlyos az orosz intézkedésekhez köthető retorikákban, amelyek mögött persze nem nehéz tetten érni a nyugattal szembeni gazdasági érdekharcot. Problémás, ha a hazai LMBT+ aktivizmus beleáll ebbe a kulturális dichotómiát kiemelő harcba anélkül, hogy figyelembe venné azt a mélyebb gazdasági és társadalmi viszonyrendszert, ami e mögött van. Bár a vizsgált hazai honlapok e tekintetben viszonylag mérsékeltnek maradnak, azért jól látszik, hogy mintaként, progresszióként a nyugati minták jelennek meg, és ez még erősebb az LMBT+ „bulvársajtóban”¹⁶. A saját tapasztalatom pedig az, hogy a „nyugaton jó, mi el vagyunk maradva” séma nagyon alapvető diskurzus, különösen az aktivizmusban tevékenykedő LMBT+ emberek között.

Mindeközben globális szinten maga az emberi jogi diskurzus, illetve annak „nyugati értelmezése” válik támadások céltáblájává¹⁷, és így az LMBT+ jogokkal szembeni intézkedé-

16 Ennek tipikus példája a Humen Magazin: <https://humenonline.hu/> (Letöltve: 2018. 09. 24)

17 Ez a diskurzus megjelent mind az orosz „melegpropaganda”-ellenes, mind az említett ugandai törvény elfogadása során.

sek is több helyen fölerősödtek, ahogy azt a bevezetőben is jeleztem. Ez pedig jól mutatja azt, hogy maga az emberi jogi megközelítés nem valamilyen megkérdőjelezhetetlen, értelmezések fölött álló, semleges, univerzális perspektíva, hanem maga is beágyazódik azokba az ellentmondásos társadalmi-gazdasági folyamatokba, amelyek létrehozzák ezt az ideológiai felépítményt (Harvey 2007). Ez a felépítmény pedig gyakran eltakarja azokat a rendszerszintű problémákat, amelyeknek a fenntartásához hozzájárul, és azokat az érdekcsoportokat, amelyeket szolgál. Az emberi jogi harc ugyanis sokszor fókuszál egyes strukturálisan meghatározott területekre, csoportokra és ügyekre. Mindig részleges marad, és az egyes csoportok jogi harcai összeütközésbe kerülhetnek más csoportok harcaival. A Yogyakarta dokumentum mélyebb elemzése is számos ilyen feszültségpontot hoz felszínre. Például a „véleménynyilvánítás szabadsága” pont alatt épp ennek korlátozását lehetővé tevő szöveget olvashatunk: arról, hogy a média hátrányos megkülönböztetéstől mentes képet sugalljon, és hogy megfelelő intézkedésekkel mindenkinek biztosítani kell identitásának kifejezését. Ez a megközelítés jelent táptalajt olyan intézkedéseknek, amelyek büntetik, ha valaki nem az általa megkívánt névmással szólítják. Az ilyen elismerési viták (pl. a szólásszabadság körül) egyébként arra is alkalmasak, hogy az emancipatorikus vagy társadalmi átformálásért dolgozó kezdeményezések fókuszát a valódi, gazdasági jellegű és rendszerszintű problémákról eltérítsék. A gyermekek jogainak kérdése szintén problémás marad a Yogyakarta Alapelveiben. A családalapítás jogként jelenik meg (annak többféle formájában, beleértve a donor inszeminációját) anélkül, hogy a dokumentum reflektálna a gyermekek helyzetére ezekben a családi formációkban, vagy arra, hogy milyen etikai és jogi problémák merülnek fel azok számára, akik még ebben a folyamatban benne vannak: a donor, az örökbeadó anya stb.¹⁸ A családalapítás mint jog megfogalmazása elvezethet a béranyaság olyan szemléletéhez, amely figyelmen kívül hagyja az anya szempontjait (erre a későbbiekben idézek példát). Igencsak aggályos, hogy a dokumentum nem zárja ki a gyermekekre vonatkozóan a visszafordíthatatlan orvosi beavatkozást, ha a gyermek teljes, szabad és tájékozott beleegyezése megvan, és figyelembe veszik a gyermek korát és érettségét. Jól látszik, hogy ez esetben az egyén szabad választására épülő emberi jogi szempontok ideológiailag felülírták azokat a komoly kételyeket, amelyek a nemi identitás korai kialakulására vonatkoznak. Az ellentétekre és ütközésekre további példát jelent – a Yogyakarta Alapelveken túl – a „melegházasság” ügye, a szexmunka vagy a béranyaság témái, amelyekkel jellemzően foglalkoznak a meleg szervezetek. Mindhárom területre igaz, hogy ha jogi úton közelítjük meg, akkor több, jogilag nehezen megfogható, rendszerszintű probléma figyelmen kívül marad: ezek közül több a nők helyzetéhez köthető (a társadalmi reprodukció dimenzióiban):

18 Természetesen, mint magam is meleg szülő, nem a családalapítás lehetősége ellen érvelek itt, hanem annak mint alapvető jognak a megfogalmazását tartom problémásnak.

- A házassági egyenlőség kiemelt témává emelése (az, hogy a progresszió diskurzú sába kritika nélkül emelkedik be, illetve az egyetlen kritika a házassággal szemben az azonos neműek kizárása marad) egy olyan intézmény megerősítését jelenti (a szembenállás helyett), amely tipikusan a nők alávetettségét szolgálja jelenlegi formájában is, és az azonos nemű háztartások kapitalista termelésbe való inkorporálásának kiváló eszköze, azon túl, hogy nyilvánvaló módon a középosztálybeli LGBT+ (leginkább LMB) emberek problémáira jelent választ.
- A szexmunkások jogvédelme (amelyhez számos kezdeményezése kapcsolódik például az ILGA-Europe-nak) figyelmen kívül hagyja a prostitúciónak a nők alávetettségét megerősítő jellegét, és a szabad választás rendszertől független illúziójára épít.
- A béranyasággal kapcsolatban ugyan nincs az LGBT+ szervezeteknek egyértelmű állásfoglalása, de a gazdag meleg párok egyik tipikus gyermekvállalási formájává váló jelenségre az ezeket a családokat védő jogi megközelítéssel „kénytelenek” válaszolni a szervezetek. Például amikor az ILGA-Europe az emberi jogokat figyelembe vevő, és az LGBT+ embereket hátrányosan nem érintő szabályozást sürget, valamint az ilyen módon létrejött családok elismerését.

Az azonos neműek házasságának intézményét a hazai aktivizmus is zászlajára tűzte. Béranyaság és szexmunka kérdéseiben szintén nincs ugyan állásfoglalása a hazai LGBT+ szervezeteknek, de elhatárolódás sincs, és a bulvár jellegű portálok és a saját tapasztalataim is azt mutatják, hogy különösen a férfi többségű közegekben az értelmezések a szexmunka-diskurzus és a béranyaság elfogadása irányába mennek. A szintén idekapcsolható pornográfia problematizálása pedig ugyanúgy nincs jelen a hazai LGBT+ diskurzus nagyobb részében. Mindezek a kérdések tehát a nők szempontjából (egy rendszerkritikus feminista gondolkodás keretében) relevánsak. A nők a kapitalizmus számára alapvető fontossággal bírnak a háztartási reprodukció szempontjából, és a rendszer emiatt fenntartja a patriarchátust. A kapitalizmusnak ugyanis szüksége van a produktív munka mellett a tipikusan fizetetlen reproduktív munkára, amelyet nagyrészt a háztartások, és azokon belül is a nők végeznek. A patriarchátus megfelelő ideológia arra, hogy fenntartsa azt a helyzetet, hogy ezt a munkát továbbra is ingyen végezze a társadalom egyik fele, és a fizetett reproduktív munkák (oktatás, egészségügy) szintén olcsóbbak maradhatnak, ha a nők és férfiak közötti különbségek fennmaradnak. Az emberi jogi keret pedig, úgy tűnik, elégtelen arra, hogy a patriarchátust szétfésítse, sőt a jogok megközelítése a privát szféra és magántulajdon szuverenitásának állításával épp akadályozza.

A jogokkal egyébként is azok tudnak élni, akiknek erre megvan a lehetőségük. A mélyebb, rendszerszintű társadalmi egyenlőtlenségeket önmagában a jogok állítása (a szociális jogoké) sem tudja kezelni. A Yogyakarta Alapelvek 14. pontja kimondja, hogy

„[Az államok] [m]egtesznek minden szükséges jogalkotási, közigazgatási és egyéb intézkedést, hogy szexuális irányultságtól vagy nemi identitástól függetlenül mindenki számára biztosítsák az egyenlő hozzáférést a megfelelő táplálkozáshoz, ivóvízhez, csatornázáshoz és ruházathoz” (Yogyakarta [2007] 2010: 22). A hozzáféréshez azonban – könnyű belátni – nem elégséges a jogok biztosítása és az állami törvénykezés a globális kapitalizmus korában: rendszerszintű gazdasági változásra van szükség.

További alapvető probléma az emberi jogi, és különösen az LMBT+ jogi megközelítéssel, hogy az *egyéni önmeghatározás szuverenitására* épít. A jognak meg kell védenie ezt a szuverenitást az állam korlátozó rendelkezései és a kollektivizáló ideológiák ellen. Egyértelmű tehát, hogy az identitás, az egyénnek a saját identitása felett gyakorolt hatalma alapvető kiindulópont ebben az ideológiában. Egy mélyebb, még nem is feltétlenül kritikai antropológia azonban, amely számot vet az egyéni függetlenség korlátaival és az egyén társadalmi beágyazottságával, könnyen belátható módon kimutatja, hogy az önmeghatározás ilyen szuverenitásának állítása illúzió. Nincs teljes hatalmunk a saját magunk meghatározása fölött. Azt számos olyan tényező befolyásolja, amelynek nem is vagyunk tudatában. A felvilágosodás egyéni autonómiára építő ilyen megközelítését filozófiailag már régen kikezdte az idő¹⁹, a liberális ideológiában azonban mégis makacsul tartja magát ez az illúzió, amire elméletek, törvénykezés és társadalmi gyakorlatok épülnek. Nem véletlenül. A neoliberalis kapitalizmusnak elemi érdeke, hogy fennmaradjon egy ilyen ideológia, amely az egyént és állítólagos szabadságát állítja középpontba. Ez ugyanis olyan szubjektumokat tud teremteni, amelyek nem kérdőjelezik meg az őket megteremtő mechanizmusokat (a saját szabadságuk illúziója miatt), akik az egyéni felelősség és vállalkozás hitében nem tesznek föl kérdéseket a társadalmi rendszerről és kezdeményeznek lépéseket a változás irányába, és akik könnyen befogadják a szintén a szabadságot zászlójára tűző neoliberalis gazdasági-társadalmi ideológiát. A jog területén kutató, rendszerkritikusnak az én értelmezésemben nem nevezhető Moyn (2014) is rámutatott, hogy a neoliberalizmust hogyan erősítheti az emberi jogok diskurzusa, de itt ennél többről van szó. A kapitalizmus jelenlegi formájához kapcsolódó „nincs alternatíva” ideológia hegemoniája, amely (ironikus módon) minden kritikai kérdést mint ideológiát söpör le az asztalról, jól összekötődik az emberi jogi ideológiával (Harvey 2007), és nagyon mélyen formálja a szubjektumokat, akik nyilván nem fogják létük (ebben a konstrukcióban ez egyenlő az önmeghatározásukkal) alapjait megkérdőjelezni.

Amikor meleg aktivistaként egyénileg és csoportosan próbáltam, próbáltuk ebben az LMBT+ közegbe behozni a rendszerkritikai szempontokat (workshopokon, egyéni beszélgetésekben stb.), akkor az volt a tapasztalatom, hogy bár a fölvetések találtak némi

19 Marx és Freud humanista szubjektumot decentraláló, lebontó gondolatai fontos mérföldkövek voltak ennek kikezdésében.

visszhangra, mégsem tudtak megmozdítani semmit az aktivizmuson belül. A ragaszkodás ahhoz a szubjektumkonstrukcióhoz, ami a „melegség” vagy „transznműség” alapját adja – „én ennek érzem magam, tehát ez vagyok, és ezt senki ne kérdőjelezze meg” – akadálya volt annak, hogy a kritikai kérdések hatást gyakoroljanak. A beszélgetések vagy workshopok résztvevői elutasítottak minden olyan kérdést, amely a melegséget vagy transznműséget társadalmi beágyazottságában szemléltette. Ez akkor is így volt, amikor a kapitalizmus problémás voltát belátták. A radikálisan megkérdőjelező nézőpont azonban már személyesen őket is érintette. Jól látszik, hogy rendszerlegitimáció és önlegitimáció nagyon erősen összefonódik.

A rendszerlegitimációnak vannak olyan újtjai is ebben a közegben, amelyek lát-szólag retorikailag antikapitalisták, de nem kérdőjelezik meg a fent felvázolt neoliberais ideológiai szubjektumkonstrukciót. Erre jó példa az Everyday Feminism honlapja²⁰ vagy a hazai aktivista vitákban megjelenő „metszetszemléletű” (értstd [vulgár]interszekcionális) feminista gondolat.²¹ Az Everyday Feminist többször hangsúlyozza kapitalizmussal szembeni kritikáját vagy rendszerszemléletét, miközben cikkei teljes egészében az önmeghatározáson alapuló identitást állítják középpontba. Az interszekcionális feminizmusra vonatkozó diskurzus gyakorlatilag ugyanezt teszi. A rendszerkritikus szemlélet nem azt jelenti, hogy kritikusak vagyunk a kapitalizmussal, és a különféle csoportok összefogását hirdetjük, akik majd együtt tesznek a rendszer ellen, miközben megőrzik saját önmeghatározásuk kikezdetlenségének illúzióját. A rendszerkritika azt jelenti, hogy a rendszer működését minden szinten kritika alá vonjuk, az egyéni szubjektumkonstrukció szintjén is, illetve, még ha nem is gyakorlunk valamilyen mély rendszerreflexiót magunkkal szemben, akkor is igaz, hogy egy rendszerkritikus aktivizmus figyel arra, hogy a fókuszot mi térítheti el a rendszer lebontásáról. Az identitások, önmeghatározások (és a sokféle elnyomásforma), szemben állva az ezeket is befolyásoló gazdasági-anyagi viszonyokkal, kétségtelenül ilyenek. Miközben igaz, hogy a különféle elnyomásformákra a marxista elmélet és gyakorlat nem figyelt eléggé, és az interszekcionalitás (Crenshaw 1991) erre is válasz volt, viszont ez utóbbi, ha egyszerűen a különféle identitások összefogásaként jelenik meg, és megmarad az identitások megkérdőjelezhetlenségének bűvkörében, akkor nem jelent valódi rendszerkritikát, amely képes lenne a végtelen tökefelhalmozás nagyon erős ideológiával megtámogatott folyamatával és a kapitalizmus mindent áruvá tevő gyakorlatával szembeállítani. A kritikai megközelítés LMBT+ aktivizmusban való érdemi felvetésének kudarca megmutatja, hogy amikor identításalapú a társadalmi cselekvés, akkor nemigen marad

20 <https://everydayfeminism.com/> (Letöltve 2018. 07. 12.)

21 Pl. Gergely Dóra Viktória és a Szabadnem blog szerzőinek cikke: https://fenteslent.blog.hu/2017/02/22/interszekcionalis_feminizmus_baloldali_es_antikapalista_identitaspolitika (Letöltve: 2018. 08. 01.)

tere a rendszerkritikus megközelítésnek, és az identitáspolitika alapvetően reakciós. Ez vezetett az én személyes választásomhoz is, hogy kilépek ebből az aktivista közegből.

* * *

Érdemes megemlíteni, hogy különösen problémás a nem mint identitáskategória kezelése. Ha a nem önmeghatározáson alapul, akkor azok a strukturális kérdésfeltevések lehetetlenülnek el, amelyek alapját adják a patriarchátus elleni rendszerkritikus harcnak. A nem valójában nagyon jól köthető azokhoz a biológiai (anyag) alapokhoz, amelyek a biológiai reprodukciót szolgálják, és azokhoz a társadalmi-gazdasági alapokhoz, amelyek a társadalmi reprodukcióhoz kellene. Ahhoz, hogy a nemi egyenlőtlenséget felszámoljuk, szükséges, hogy a biológiai reprodukív szerveik alapján a nők ne a kapitalizmus reprodukciójának kiszolgálói legyenek, mert ez helyezi őket szükségszerűen elnyomott pozícióba. Bár a patriarchátus régebbi, mint a kapitalizmus, jelenlegi formájában a patriarchátus kiszolgálja a kapitalista világrendszer vég nélküli felhalmozási folyamatát, és nem lehetséges az előbbi megszüntetése az utóbbi megszüntetése nélkül (Csányi, Gagyai és Kerékgyártó 2018; Dunaway [2012] 2018; Mies 2013). A kapitalizmusnak pedig saját fenntartása érdekében alapvető a patriarchátus fenntartása is – ahogy korábban kifejtettem –, ezért tőkés érdek, hogy a rendszerkritikus feminizmus ne kapjon teret. Ezt támogató tendencia, ha a nemek identitásként azonosítódnak és ennek következtében az elnyomás az egyén önmeghatározása elleni (szimbolikus) elnyomásként jelenik meg.

A hazai közegben a transznenűség körül egy törésekhez, személyes ellentétekhez és egyfajta belső kultúrharchoz vezető élénk háború alakult ki. Azonban a kérdés nem a transznenűség maga. Miközben elvitathatatlan, hogy vannak emberek, akik mélyen azt érzik, hogy a másik nemhez tartoznak (akár testükben is, tehát nemcsak a biológiai nemtől eltérő identitást magukévá téve, hanem alapvetően idegennek érezve saját elsődleges, illetve másodlagos nemi jellegük testi megnyilvánulásait), és fontos ennek az érzésnek, valamint a transznenű embereknek a tisztelete, a probléma abban rejlik – ahogyan ezt már máshol kifejtettem²² –, hogy ez a tapasztalat az identitást középpontba állító, rendszerlegitimáló ideológiává válik. Ez pedig megtörténik egyrészt politikai szinten, amikor az Európa Tanács és az Európai Unió és számos más szervezet nyelvezete átveszi a nem mint identitáskategória meghatározását, másrészt akkor, amikor a nemi identitás társadalmi meghatározottságára egy közösségen belül vagy személyesen nem lehet rákérdezni. A tapasztalataim ebben a közegben ugyanazok a melegségre és a transznenűségre

22 Mészáros György: Liberális diktatúra – még egyszer az identitáspolitikáról a transzpolitika kapcsán: https://reflektor.blog.hu/2016/12/06/liberalis_diktatura_meg_egyszer_az_identitaspolitikarol_a_transzpolitika_kapcsan (Letöltve: 2018. 08. 01.)

vonatkozóan. Hogy milyen szexuális orientációjának, vagy hogy milyen neműnek határozza meg magát valaki, az mélyen beágyazott társadalmilag, és erre rákérdezni elemi fontosságú egy rendszerkritikus aktivizmus számára. Ez azonban gyakorlatilag lehetetlenné vált ebben a közegben, mert a szubjektumkonstrukció megkérdőjelezését az egyének azonnal a saját maguk megkérdőjelezéseként értelmezik, és a közösségi norma is fellép a megkérdőjelezőkkel szemben (homofóbna, transzfóbna nyilváníva őket). A rendszerkritikus felvetésekre vonatkozó válaszok (pl. Vay Blanka és Pataki Lilla 2018-as írása²³) egyébként jól mutatják, hogy a felvetések lényegét sokszor félreértik annak értelmezői, mert annyira erősen beágyazott a rendszerre nem reflektáló gondolkodásmód. Amikor például a hormonkezelésekkel kapcsolatban azt írják transznemű aktivisták²⁴, hogy egy ilyen kis populáció nem lehet fontos a gyógyszergyártók számára, akkor úgy tűnik, a folyamatot úgy gondolják el, mint egy tudatos döntéshozást: a gyógyszergyártók felméri, hogy kiket érdemes megcélózni, és mivel a transznemű populáció fontos, ezért elősegítik annak a gondolatnak a terjesztését, hogy a hormonkezelés alapvető a transzneműek számára, és nincs vele probléma. Miközben egyes esetekben ez a tudatos marketingstratégia is működhet, a rendszerkritikus kérdésfelvetés nem ezt állítja, hanem egy sokkal rejtettebb ideológiai folyamatra hívja föl a figyelmet. A kapitalista termelésnek érdeke minden olyan szubjektumkonstrukció, amely egyrészt egyéni választásként jeleníti meg a vásárláshoz köthető, fogyasztói tevékenységformát, és amely általában is a függést a termeléstől, s magától a rendszertől az egyéni autonómia álarcá mögé rejti. Olyan szubjektumokra van szükség, akik identitásuknál fogva függő viszonyban vannak az árutermelelssel, de ezt nem veszik észre, és eközben még reprezentálják is, hogy a saját identitásuk megéléshez (az „elnyomás” megszüntetéséhez) szükséges az a rendszer, amely ezeket a javakat számukra előállítja. Ilyen függésben természetesen mindnyájan benne vagyunk. A különbség az, hogy azt a kérdést, hogy miért is van szükségem okostelefonra (és miért vágyom rá), legitimebb módon feltehetem, mint azt, hogy miért vágyom bizonyos fétiseszközökre (pl. bőrös fétis) mint meleg férfi, vagy még kevésbé, hogy egy magát más neműnek érző ember vajon miért is vágyik arra, hogy a testét hormonokkal átalakítsa. Nem gondolom, hogy az azonnali válasz ezekre a kérdésekre az, hogy „ne vegyél fétis eszközt, mert kiszolgálod a rendszert”, vagy hogy „ne vállald a hormonkezelést, mert függővé válsz ettől a rendszertől”. Senkinek nem mondanám meg, hogy egyéniel mit csináljon. Azt viszont fontosnak gondolom, hogy föl lehessen tenni a kérdést: „ezek a választások

23 Vay Blanka és Pataki Lilla: 10 ok, hogy miért kell a transzneműség kapcsán a kapitalizmusról beszélni: <https://merce.hu/2018/06/17/10-ok-hogy-miert-kell-a-transznemuseg-kapcsan-a-kapitalizmusról-beszeln/> (Letöltve: 2018. 08. 01.)

24 Pl. itt: Szabó A. Zsófia: Szexipar létezik, „transzipar” meg nem: http://hvg.hu/velemeney/20180305_Szexipar_letezik_transzipar_meg_nem (Letöltve: 2018. 08. 01.)

hogyan helyezhetők el a rendszerben, és mennyiben rendszerlegitimálók?" anélkül, hogy valaki azonnal a saját identitásának fenyegetéseként értelmezné ezt, a közösség meg elhallgattatná. Ez ugyanis biztosan érdeke a rendszernek, és ilyen módon az ilyen egyéni szubjektumkonstrukciók politikai szintre lépése kifejezetten reakció. A rendszerre, annak működési mechanizmusaira való kérdésvetést azonnal az egyénre és a döntéseken alapuló folyamatokra vonatkozó kérdésként és az egyéni lét megkérdőjelezéseként értelmezik az érintettek (mintha az, aki a transzneműséggel kapcsolatban kérdést tesz fel, az a transzneműek létét akarná eltörölni). Ismét nem véletlenül: épp azért, mert olyan mélyen beágyazott az egyéni autonómiára vonatkozó ideológia, és ez láthatóan ez esetben is nagyon megnehezíti a rendszerkritikus kérdésvetéseket.

* * *

A honlapokat elemezve az egyik legszembetűnőbb értelmezési keret, amely az emberi jogi megközelítéssel karöltve megjelenik, az a fentebb kifejtett, identításlapú megközelítés. A leszbikusság, melegség, transzneműség stb. identításként jelenik meg, amelyet az emberek felismernek, kimondanak, az öndefiníciójuk részévé teszik, amely alapján összetartoznak másokkal kulturálisan is, és amelyhez kapcsolódóan elnyomást, hátrányos megkülönböztetést szenvednek el, ez ellen pedig cselekedni szeretnének. A Szimpozion Egyesület honlapján²⁵ sok beküldött történet van, amelyekben az identitás narratív felépítése jól nyomon követhető. A történetek mind az egyéni szubjektumkonstrukció, mind a kifelé való reprezentáció szempontjából fontosak, mert egy koherens képet adnak egy kategóriáról, amelyet a szubjektum magára vesz és reprezentál, valamint ünnepli az egyéni öndefiníciót és ágenciát is. Az egyéni történetnek ereje van (ezt a *storytelling*-alapú *Melegség és megismerés* óratartójaként is átéltem): általában nem kérdőjelezzük meg, autentikusként tűnik föl²⁶, és a maga egyéni mivoltában mégis mindig megjeleníti a csoportot, és az ehhez való tartozást (az identitáson keresztül) ki tudja fejezni. Mindközben az egyéni történet rendszerkritikai szemmel valójában nem rendelkezik független autenticitással, hanem kikerülhetetlenül része annak a kulturális felépítménynek, amelyben létrejött. Ebből a szempontból érdekes a narratívákban az önfelismerés szinte kötelező momentuma. A *budapestpride.hu* honlapon szerepel Horváth Noé beszéde²⁷: „3

25 www.melegvagyok.hu (Letöltve: 2018. 08. 01.)

26 Ezt a Szimpozion honlapon jelzi a cím is: Igaz történetek.

27 <http://budapestpride.hu/hirek/horvath-noe-beszede-budapest-pride-megnyito-2018>. (Letöltve: 2018. 08. 01.) Érdekes egyébként Noé interjúja is, amelyben számos olyan elem van, ami megmutatja, hogy az identitásfelépítés hogyan épül össze például férfiközpontú értelmezéssel: a nagyobb

évvél ezelőtt elmentem egy LMBTQ előadásra, ahova pusztán mint érdeklődő ültem be. Úgy jöttem ki onnan, hogy rájöttem, transz vagyok. 26 éves voltam ekkor. Arra is rájöttem, hogy erre 18 évesen egyszer már rájöttem, csak akkor annyira megijedtem, hogy elástam magamban, és egészen addig egyszerűen magam előtt is letagadtam. Tagadtam, pedig a napnál is világosabb volt”. A Szimpozion honlapján az egyik történetben a szereplő, miután vágyai férfiakra és nőkre is vonatkoztak, és lányosnak érezte magát (úgy akart szép lenni, mint egy lány), biztonságot talált abban, hogy most már kimondja, hogy ő biszexuális és transzszemű, és keresett is olyan közösséget, ahol bátran lehet ön maga. Visszaemlékszem, hogy számomra is milyen felszabadító volt, amikor hosszú évek elfojtása után meghatároztam magam, hogy meleg vagyok, lépéseket tettem az életemben, hogy a melegségem megélejem, és ez elég hamar egy közösséghez tartozást is hozott számomra. Miközben ez a tapasztalat egyénileg valóban felszabadító volt, utólag sok tekintetben átértelmeztem. Az ilyen „önfelismerésben” nemcsak az van benne, hogy a társadalom heteronormatív elnyomó keretétől, amelyet interiorizáltam, megszabadulok, hanem hogy egy másik keretet is magamra veszek. Alkalmazható erre, némi átértelmezéssel, amit Althusser (1968) a szubjektum interpellációjáról ír. Az identitás és a hozzá kapcsolódó ideológiai konstrukció megszólít, valakivé tesz. Ellentmondásos módon azonban a heteronormativitás és az LMBT+ identitáspolitikáé ugyanannak a kapitalizmusnak az ideológiája, és mindkettőnek a rendszer megerősítése a funkciója.

A heteronormativitás kerete lehetővé teszi a háztartások patriarchátus szerinti működését, amelyben a nők egyszerre a biológiai reprodukció legfontosabb aktorai és a reprodukív munka végzői. A másik oldalon az áruvá váló, önmeghatározásra építő meleg identitás is ugyanezt a rendszert erősíti, egyrészt a szubjektumokat a rendszerhez ideológiailag odakötve, másrészt az identításra épülő mozgalmi küzdelmeket egy alapvetően szimbolikus térbe helyezve, amelyek így nem fognak rákérdezni az anyagi-gazdasági alapokra. Az emancipatorikus, 1960-as évekbeli „meleg felszabadítási mozgalom” így válhat („szelídülhet”) a rendszerbe inkorporálódó jelentésekre, önmeghatározásokra és jogérvényesítésre koncentráló, a társadalmi szerkezetet nem érintő aktivizmussá. A „retrográd” heteronormatív és a „haladó”, „melegbarát” ideológiák egyszerre vannak jelen a társadalmakban, de ütközetük látszólagos, és ahogy fentebb kifejtettem, a világrendszerben is más a pozíciójuk: a centrum országokban jelenhet meg jobban a progresszió, a (fél)periférián pedig a heteronormativitás kap nagyobb szerepet, és ez a függőségi viszonyt erősíti meg.

racionalitás férfiasághoz kötése, a férfiakkal való piszkos beszélgetésekkel cinkosság stb. Interneten: <https://humenonline.hu/egykor-no-ma-mar-ferfi-portre-horvath-noe-transz-aktivistarol/> (Letöltve: 2018. 08. 01.)

„Melegnek lenni” egy autentikusnak tűnő identitást jelent, ezt vettem én is magamra, de ma már látom az identitás szuverenitásának ideológiáját, ami e mögött az interpelláció és szubjektummeghatározás mögött rejtőzik.

A meleg identitással olyan hegemon „ideológiai csomagot” kapunk (gramsciánus értelemben), amihez különösen az aktivizmuson belül valódi megtanulandó elemek tartoznak: nyelvezet (lásd pl. a Szimpozion honlapján a fogalomtárát), viselkedési kódex (pl. hogyan legyek mindenkivel befogadó, hogyan beszéljek inkluzívan stb.), elméleti magyarázó keretek (pl. a szexuális orientáció kialakulásához kapcsolódóan) – ezeket például a *Melegség és megismerés* önkénteseinek képzésekor magam is tanítottam. Az identitásfelépítés fontos eleme – különösen az aktivizmusban – az elnyomás, és azzal való szembehelyezkedés és cselekvés. Az elismerés-alapúság azonban egy rendszermegerősítő ellenállást termel ki, amelynek legalább két oldalát érdemes kritika alá venni.

- Egyrészt az identitás adja a hatalommal szembeni autentikus fellépés alapját, és az adott csoportról csak annak tagjai nyilatkozhatnak hiteles interlokutorként. Ez a „semmit rólunk, nélkülünk” elve, ami több honlapon és dokumentumban szerepel. Ez a megközelítés azonban ismét nem vet számot azzal, hogy az identitást magát is konstruálja és adaptálja, a saját termelési logikájába integrálja a rendszer, és a rendszerrel való szembenálláshoz az identitásokra is fontos rákérdezni, amit viszont ez a megközelítés gyakorlatilag letilt (pl. tapasztalataim szerint a szexmunkával és a transzneműséggel kapcsolatban ez nagyon erősen megjelenik a vitákban).
- Másrészt az ellenállás az identitáshoz kapcsolódik, és ezért a „másik oldalon” nem a kapitalista rendszer lesz, hanem az identitással (legtöbbször csupán szimbolikusan) szemben álló emberek, intézmények és megnyilvánulások. Ennek a jelenségnek tipikus példája a homofóbia (és ehhez hasonlóan a transfóbia) értelmezési keretének használata. A homofóbia (ahogyan ezt a jobboldali szereplők egyébként jogosan többször megjegyzik) egyfajta stigmává kezd válni, amit rá lehet sütni mindenkire, aki kérdéseket tesz fel az LMBT+ kisebbségek önértelmezésével, gyakorlatával kapcsolatban. Ráadásul legtöbbször a homofóbia jelenségének mélyebb társadalmi-gazdasági vonatkozásait is figyelmen kívül hagyja ez a nézőpont és gyakorlat, és miközben az aktivizmus a homofóbiával szemben vagdalkozik, elmulasztja, hogy szövetségest találjon az esetleg sokféle körülmény miatt, a fogalom szerint homofób munkásosztálybeliekkel a valódi közös ellenség, a tőke ellen.

Ennek az ideológiai csomagnak olyan további, szintén rendszermegerősítő implicit elemek is részei, amelyek nincsenek lefektetve, de a mozgalomban elsajátítunk. Ilyen a „melegség” egyfajta kozmopolita önmeghatározása, amely szerint én egy szabad világhoz tartozom az identitásommal, olyanhoz, amelynek mintáját „Nyugaton” látom. A nyugati kolonizáló,

hegemón ideológia az identitásomnak is részévé válik ilyen módon. Ez segít fenntartani a progresszió és elmaradottság morális kettősségét is, amely elrejt az e mögötti függőségi viszonyt, ahogyan fentebb kifejtettem a centrum „melegbarát”, nemi szerepekről szabadabban gondolkodó és a (fél)periféria heteronormatív és hagyományosabb nemi szerepeket megjelenítő kultúrájával kapcsolatban.

Az ideológiai csomagon túl, és részben ahhoz kapcsolódóan, a meleg identitáshoz sokrétű kulturális mintázat is tartozik. A melegség ugyanis alapvetően életmód-identitás – hiszen valóban a vágyaim és megélt szexualitásom, tehát az életmódom az alapja az identitásomnak –, és melegként elég könnyű részévé válni az ehhez az életmódhoz kapcsolódó szubkultúrának. Ez sok meleg számára egyrészt a saját identitás megélésének, másrészt a vágyakra építő felkínált lehetőségek elfogyasztásának terepe lesz. Ide tartoznak szórakozási formák (partik, klubok), sportklubok, Facebook csoportok, a szexualitás megélésének helyei (szaunák, szexklubok), szexuális fétisek, online kulturális magazinok, pornográf oldalak, ismerkedős oldalak és applikációk (a Tindert megelőző, régóta működő applikáció, a Grindr), edzőtermek, ahová többségében melegek járnak, sajátos szexuális szokások – például drogokra épülő csoportos szexpartik (*chemsex*). Mindez azzal is jár, hogy ez a „kulturális világ” óhatatlanul piacot jelent, amit a tőkének érdeke fenntartani, bekebelezni, növelni. A melegség így áruvá válik, és az identitás maga lesz az alapja annak, hogy a melegek fenntartsák ezt a piacot, jó fogyasztók legyenek, akik ünneplik az egyén „szabadságát” ezen a téren is, és mivel ez a vágyak kielégítéséről is szól, így lojálisak legyenek az ezt lehetővé tevő rendszerhez. A magát szabadon megélő, rendszert fenntartó neoliberális szubjektum köszön itt vissza. Akik pedig nem rendelkeznek kellő erőforrással, hogy mindezt megéljék, kizorítva érezhetik magukat ebből a szubkulturális közegből, amelyet védőhálóként is megélhetnek, és például belesodródhatnak a („szabadon választottnak tételezett”) prostitúcióba.

Ezen a ponton felvetődhet a kérdés: a kapitalizmus milyen értelemben formálja (termeli, hozza létre) a meleg identitást? A kézenfekvő válasz az lenne, hogy a vágyak már megvannak, a kapitalizmus az értelmezési keretet és az identitást mint valamilyen kategóriához tartozást hozza létre. Ez ennél azonban – ahogya fenti kép is megmutatta – bonyolultabb. Nyilván nincs arról szó, hogy igaza lenne a jobboldali narratívának, amely szerint a melegpropaganda melegeket „hoz létre”. Azonban az igaz, hogy a vágyak formálása is megtörténik. Azok sem léteznek valami eleve adott formában. Van persze egy belső megélés, amelyet viszont az a kategória, amit adunk neki, tovább alakít. Nem tudom megmondani, hogy ha én egykor nem ezzel a „melegség-képpel” találkozom, és nem egy identitásként jön felém a melegség, akkor valóban egyértelműen meleg (velem azonos neműekre vonatkozó) vágyak mentén építettem-e volna föl a saját magamra vonatkozó narratívámat. Lehet, hogy egészen eddig a szintig alakított a rendszer. McLaren (1988)

enfleshment fogalma kapcsolható ide, amely azt írja le, ahogyan a kapitalizmus a testbe íródik (*enflesh*), és vágyakon keresztül formálja a szubjektumartikulációkat. Valami ilyenről van itt is szó; a kapitalizmus sajátos szubjektumformáló pedagógiájáról. Felvethető, hogy az ilyen kritika nem romboló-e, hiszen a meleg identitás, és a hozzá kapcsolódó közösség és kulturális közeg is kétségtelenül a fennálló renddel szembeninek tűnik (a heteronormatív családmódellet fenntartó kapitalizmussal szemben), és biztonságot is ad azok számára, akik elnyomásként élik meg ezt a heteronormatív kontextust. Valóban, én sem akarok ebből az identitásból mintegy kilépni, és az LMBT+ aktivizmus számos kezdeményezését fontosnak tartom. Ugyanakkor, ahogy látszik, a meleg identitás rendszerfenntartó is, és épp a vele szembeni kapitalizmust erősíti meg, ezt pedig szintén fontos fölvetni, kimondani, és ezzel nem a jobboldal ideológiáinak alátámasztása a cél, mert alapvetően más az a keret, amiben néhány, akár ahhoz a diskurzushoz hasonlóan tűnő kritika megfogalmazódik. Szintén felvethető, hogy amit leírtam, az az identitásfelépítés valójában nagyon egyéni, és számos azonos neműekhez vonzó (férfi) van, aki nem teszi magáévá a szubkultúra rengeteg elemét, akár ellen is áll a közös identitás nyomásának. Valamint az is felróható a saját tapasztalataimra is építő fenti interpretációknak, hogy meleg férfi-központú, és az identitások így is nagyon sokfélék. Mindkét állítás részben igaz. A meleg és a többi identitás viszonyához még vissza fogok térni, de azért az elmondható, hogy a fenti leírás számos eleme, bármelyik más betűjére igaz a szexuális kisebbségeknek az identitáskategóriára vonatkozóan, természetesen eltérő kulturális elemekkel. Az első állítás szintén így igaz, és nem is tagadom az egyén részleges ágenciáját ebben az önfelépítésben. Azt azonban fontos látni, hogy a tendencia a szubkultúrába való bekebelezésre (egyre több csatorna által), és a melegség identitásként való értelmezésére, valamint az ehhez kapcsolódó ideológia pedagógiai átadására erőteljesen megvan. Ez különösen a mozgalomra igaz, amelynek elsősorban most a kritikáját nyújtom.

* * *

Az szintén igaz és fontos tény, hogy sokféle identitás van ezen az egy irányba tartó (bár kétségtelenül nem egységes) mozgalmon belül. Megvan a története a sokféleség ilyen kialakulásának, és annak, ahogyan a mozgalom egyre több identitáskategóriát hozott létre és bekebelezett be. A kiindulópont bizonyos értelemben a meleg férfiak mozgalma volt, és bár ma már sokféle egyéb csoport is ide tartozik, kétségtelen, hogy az LMBT+ szubkultúrában továbbra is jelen van egyfajta férfidominancia, melegközpontúság.²⁸ Ennek

28 A honlapok, magazinok jellemzően ma is meleg férfiakat szólítanak meg (képi világukkal is), sok meleg férfi számára fenntartott szórakozóhely van, a meleg férfiak hangja sokkal jobban érvényesül a mozgalmon belül is.

persze kritikáját adják régóta a leszbikusok, az újonnan megjelenő csoportok pedig mind hangot követelnek maguknak a mozgalomban (transznműek, biszexuálisok, aszexuálisok, queerek stb.), és a patriarchátus struktúrájának megkérdőjelezése mellett – illetve sokszor helyett – mozgalmon belül is generálják a privilégiumok és az elnyomás versenyét és harcát (a mozgalmon belüli elnyomott pozíciójukat felmutatva). Miközben valóban fontos felmutatni egy mozgalmon belül is a hatalmi viszonyokat, ez az ismét elismerésalapú harc sok energiát emészt fel, és sok elismerésalapú belső, fegyelmező politikát hoz létre (pl. mindig legyen transznmű felszólaló is a Pride-on, jelenítsük meg a transznműek, illetve queerek hangját, az érintettek hangjának legyen privilegizált helyzete, biztonságos terek legyenek, ahol senki identitását nem vonhatják kétségbe stb.), amelyek nem igazán előre vivőek a szélesebb rendszer kritikája szempontjából. Kérdés egyébként, hogy ennek az egyre több identitáskategóriával „színesedő” mozgalomnak mi maradhat az összetartó ereje. Az LMBT Szövetség honlapja így határozza meg ezt az összetartást a különbözőségben: „Az LMBT mozaikszó a leszbikus, meleg, biszexuális és transznmű szavak kezdőbetűjéből áll össze. E rövidítés egyszerre utal a szexuális kisebbségek sokszínűségére és összetartására: bár sokban különbözünk egymástól, mégis összeköt bennünket a társadalmi elutasítás, az előítéletek és a hátrányos megkülönböztetés közös mindennapi tapasztalata.” Itt az áldozati szerep, a hátrányos helyzet (elnyomottság) jelenik meg összefogó erőként, közös tapasztalatként. Ez jellemző az elismerés-alapú identitáspolitikában, de kérdés, vajon ez hosszú távon mennyire lehet tartós, amikor az áldozatiság és az elnyomottság versenye jelen van a csoportok között.

Lehetne elemezni azt is az ilyen csoporton belüli harcoknál és átértelmezéseknél, hogy kik is a vesztesei ennek. Jelenleg több jel mutat arra, hogy több területen is a leszbikusok a hátrányt szenvedő csoport (megszűnő leszbikus helyek, fórumok, kevesebb hang az LMBT+ identitások sokféleségében stb.). Ezekre a feszültségekre és szétartó erőkre válasz lehet az az új tendencia, amely épp az identitáskategóriák bővülésével érkezett meg az LMBT+ mozgalomba. Ez pedig a *fluiditás új ideológiája*. Ez egyrészt számtalan új kategóriát kínál fel az önmeghatározásra (queer, aszexuális, pánszexuális²⁹, demiszexuális³⁰, kérdező [*questioning*]³¹ stb.), másrészt azt állítja: a nem folyékony (fluid), és azt mint spektrumot írja le, amelyen belül az egyén elhelyezheti magát. A sokféle kategória számára

29 Aki az emberhez vonzódik, annak nemétől (pl. akkor is ha transznmű vagy agender, azaz „nem nélküli”) teljesen függetlenül.

30 Akik csak akkor éreznek szexuális vonalmat, ha valamilyen fajta erős érzelmi kötelék fűzi őket az adott emberhez.

31 Aki még nem döntötte el (nem is akarja eldönteni), milyen a nemi identitása, illetve a szexuális orientációja. A kérdezés állapotában van.

könnyen kínálkozik ez az önmeghatározás megkérdőjelezhetetlen értékét megőrző ideológiai konstrukcióvá mint közös alap. Van eltérés abban, hogy a különféle szervezetekben mennyire jelenik meg ez az új megközelítés (például a használt nevekben is: LGBT, LGBTI, LGBTQI), de a trend egyértelmű. Az ILGA-Europe például nemrégiben kritikát fogalmazott meg a németországi törvénykezéssel kapcsolatban, amely az alkotmánybíróság határozatát szűken értelmezve a harmadik nem lehetőségét csak az interszexuális embereknek engedte meg, és nem adott lehetőséget arra, hogy bárki szabadon meghatározza magát harmadik neműként.³² Az IGLYO az európai ifjúsági LGBT+ szervezet honlapja, csakúgy mint a szervezeten belüli performatív aktusok is (lásd a bevezetőben a történetem), egyértelműen ezt az ideológiát követik. Ezen a honlapon az érdekképviselet kevésbé jelenik meg, és az egyes identitásokra és a hozzájuk kapcsolódó hátrányos megkülönböztetésre való fókuszálás helyett is egy úgynevezett normakritikus megközelítés érvényesül jobban, ami a diszkriminációt létrehozó normatív keretet kérdőjelezi meg. Miközben ez a perspektíva látszólag túllép a liberális identitáspolitikáé keretein, és a butleri posztmodern, identitáskategóriákat megkérdőjelező megközelítéshez kapcsolódik, valójában nem jelent lényeges eltérést a fent elemzett értelmezéshez képest, ami rendszermege erősítő jellegét illeti. A normakritikusság ugyanis megmarad a diszkurzív szinten, és a privilégiumokra fókuszál a dominancia kapitalizmushoz kötődő strukturális formái helyett, és az identitás megkérdőjelezése végső soron továbbra is az önmeghatározás jegyében történik: az egyén az eddigi identitáskategóriáktól függetlenül meghatározhatja magát (mint például nembináris – egyik nemhez sem tartozó). A nembináris fogalom első hallásra radikálisnak és rendszerkritikusnak is tűnhet, hiszen a nem mint kategória megkérdőjelezésére épít, igazából azonban egy újabb identitáskategóriává válik, amely ráadásul alapvetően ellehetetleníti a nemhez kapcsolódó strukturákra való rákérdezést (Reilly-Cooper 2016), hiszen a nem mint szabadon meghatározható identitás értelmezését veszi alapul. Egyébként érdekes megfigyelni, hogyan is konstruálja meg az IGLYO honlapja az LGBTQI fiatalok számára mintaként megjelenő szubjektumot (pl. a honlapra feltett videókon keresztül): magabiztos, asszertív, sokszínű, színes, vidám. A vállalkozó középosztálybeli fiatal képe köszön vissza, akárcsak számos európai uniós reprezentációban.

A honlapok tanúsága és a saját tapasztalataim szerint is igaz, hogy a hazai LGBT+ aktivizmus szintén kezdi magáévá tenni ezt az új ideológiát. Ez pedig ebben a félperifériás közegben különösen problémás. Táptalajt ad a jobboldali populizmus támadásainak, és a neoliberais szubjektumok kialakítása és a „nyugati progresszióhoz” kapcsolódó aktivizmus elősegítése által hozzájárul a hazai társadalom félperifériás függéséhez. Miközben az LGBT+ aktivizmus számos eredményt tud felmutatni az elmúlt időszakban

32 <https://ilga-europe.org/resources/news/latest-news/missed-opportunity-recognise-self-determination-germany> (Letöltve: 2018. 08. 01)

jogérvényesítés, érdekképviselés és közösségszervezés terén, a hosszú távú stratégiában sokkal fontosabb lenne a régiós sajátosságok figyelembevétele, és saját utak kialakítása is. A transzpolitikához kapcsolódóan többen megfogalmazták, hogy transzkritikus hangok – miközben import aktivizmusról beszéltek – valójában nyugatról importált kérdéseket dobtak be a hazai közegbe, ahol a transz emberek alapvető jogait sem tisztelik, és ahol ezek a kérdések még nem vetődnek így fel. Van ebben a kritikában valami, különösen a konkrét vitát tekintve, ugyanakkor, amint bemutattam, látható, hogy a nem mint identitás és az identitáspolitikai megközelítés, csakúgy mint az identitás megkérdőjelezésének tilalma, alapvetően már beépült a hazai közegbe is. Igenis működik a nemzetközi ideológiai hegemonia az LMBT+ identitások és mozgalom terén, ami tetten érhető, mindenhová eljut többek között a különféle országok résztvevői számára programokat szervező ILGA-Europe és IGLYO által is. Ez pedig – ahogyan már kifejtettem – olyan értelmezési keret lesz, ami a geopolitikai egyenlőtlenségek megerősítését is szolgálja. Tehát itt sem igaz, hogy a transz emberek lettek a célpont, akik egy nagyon kicsi kisebbség, s mint bűnbakok jelennek meg, hanem az az identitáspolitika és szubjektumkonstrukció kapott kritikát, ami *a transz identitásnak is az alapját adja.*³³

KÖVETKEZTETÉSEK

Miközben rendkívül kritikus hangot ütöttem meg az LMBT+ identitásokkal és aktivizmussal kapcsolatban ebben a cikkben, és magam gyakorlatilag kiléptem a mozgalmi közegből, mégsem gondolom úgy, hogy a szexuális kisebbségekhez valamilyen módon kapcsolódó aktivizmus léte megkérdőjelezendő lenne. Valóban fontos sok ember számára, hogy ilyen önazonosságokat tudjon magára venni, és egy olyan közeget találjon, ami védelmet nyújt számára. A heteronormativitás pedig, akárcsak a patriarchátus, a kapitalista rendszernek olyan eleme, amellyel szemben fontos felvenni a harcot. Nem könnyű azonban megoldást találni arra a problémára, hogy az LMBT+ mozgalom jelenlegi formájában mintegy beszo- rult a heteronormativitást előíró, és ugyanakkor a meleg identitást inkorporáló kapitaliz- mus satujába. Az identitáskonstrukciók és a körjük épülő, jórészt szimbolikus harcokat vívó mozgalom a maga ideológiai meghatározottságával alapvetően megerősíti a rend- szert, ami ellen fel kellene lépnie, hiszen a kapitalista rendszer jelenti a heteronormatív elnyomás gyökerét. A nyugati minták átvétele, és az onnan érkező ideológia kritika

33 Emellett tény, hogy egyes megnyilvánulások ebben a vitában mindkét részről érzelmileg olyan módon váltak telítetté, amikben a résztvevők joggal érezhették magukat fenyegetve. Én éppen ezért is szálltam ki ebből a vitából egy ideje, mert nem tudtam azonosulni sem a transzkritikus hangok heves- ségével, sem a másik oldal nagyon leegyszerűsítő, a kritikát nem értő válaszaival, áldozati szerepével.

nélküli befogadása pedig a félperifériás függőséget termeli újra ebben a rendszerben. Az ezzel való szembesülést (tehát az ideológiakritikát) megnehezítik azonban egyrészt a mozgalom felmutatható eredményei, másrészt a szubjektumkonstrukciók olyan mély beágyazottsága, amely ellehetetleníti az identitásokra való kritikus és kritikai rákérdezést. Mindkettő érthető a neoliberális hegemónia korában.

Jelenleg nem tudok olyan utat felvázolni, ami kimozdítaná ezt a helyzetet, és kiutat jelentene a satu szorításából. Az azonban biztos, hogy első lépésként jó lenne, ha rá lehetne kérdezni identitásokra, és a kritikus hangokat inkább befogadná a mozgalom, mint elidegenítené, valamint, ha a hazai kontextus sajátosságaira nagyobb figyelem jutna (és nem csak a stratégiai szinten, mint például a jelenlegi kormány politikájára, hanem az ország félperifériás gazdasági-társadalmi viszonyrendszerére), csakúgy mint a helyzetek gazdasági-anyagi alapjainak elemzésére. Második lépésként pedig, ha rendszerkritikus aktivizmusban gondolkodunk, akkor a „legyünk másokkal szolidárisak” elvén messze túllépve, az érdekképviselő mellett fontos lenne olyan ügyekre fordítani a figyelmet mint például a gazdasági egyenlőtlenségek, a szegénység problémája, a széles értelemben vett munkásosztály érdekei vagy az osztálytudat pedagógiája, amelyek a rendszer egészének lebontása irányába hatnak.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Althusser, Luis (1968): *Marx – az elmélet forradalma*. Kossuth Könyvkiadó.
- Amin, Samir (1976): *Unequal Development*. Monthly Review Press.
- Böröcz, József (2001): Empire and Coloniality in the “Eastern Enlargement” of the European Union. In: *Empire’s New Clothes: Unveiling the EU’s Enlargement*. Szerk.: Böröcz József – Kovács Melinda. Central Europe Review.
- Arrighi, Giovanni ([1990] 1992): A fejlődés illúziója. A félperiféria koncepciójának megújítása. In: *Eszmélet* 13. 145–180.
- Böröcz, József (2006): Goodness is elsewhere: The rule of European difference. *Comparative Studies in Society and History*, 48.1. 110–138.
- Böröcz, József (2018): *Az EU és a világ. Kritikai elemzés*. Kalligram.
- Butler, Judith (1993): *Bodies That Matter. On the discursive limits of “sex”*. Routledge.
- Chasin, Alexandra (2000): *Selling out. The lesbian and gay movement goes to market*. Palgrave.
- Choonara, Esme – Yuri Prasad (2014): What’s wrong with privilege theory? In: *International Socialism* Vol. 143. Interneten: <http://isj.org.uk/whats-wrong-with-privilege-theory/> (Letöltve: 2018.09.05.)

- Crenshaw, Kimberle (1991): Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. In: *Stanford Law Review* Vol. 43., No. 6.: 1241–1299.
- Csányi, Gergely – Ágnes Gagyi – Ágnes Kerékgyártó (2018): Társadalmi reprodukció. Az élet újatermelése a kapitalizmusban. In: *Fordulat*, No. 24. 5–30.
- Dunaway, Wilma ([2012] 2018): A félproletár háztartás a modern világrendszer longue durée-je folyamán. In: *Fordulat*, No. 24. 53–87.
- D'Emilio, John (1983): Capitalism and Gay Identity. In: *Powers of Desire: The Politics of Sexuality*. Szerk.: Snitow, Ann – Christine Stansell – Sharon Thompson. Monthly Review Press.
- Ellis, C. – T. E. Adams – A. P. Bochner (2011): Autoethnography. An overview. *Forum: Qualitative Social Research*, Vol. 1., No. 12., Art. 10. Interneten: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1589/3095> (Letöltve: 2018.10.03.)
- Federici, Silvia (2012): *Revolution at point zero: Housework, reproduction, and feminist struggle*. PM Press.
- Fraser, Nancy (2000): Rethinking recognition. In: *New Left Review*, Vol. 107., No. 3.: Interneten: <https://newleftreview.org/ll/3/nancy-fraser-rethinking-recognition> (Letöltve: 2018.09.05.)
- Gagyi, Ágnes (2011): *A civil globalizáció univerzális eszméje a periferián: Globalizációkritikus csoportok Romániában és Magyarországon*. Interneten: <http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15370/gagyi-agnes-phd-2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltve: 2018. 09. 05.)
- Gerócs Tamás – Csaba Jelinek (2018): A Nemzeti Együttműködés Rendszere az Európai Unióban. In: *Eszmélet* 118. 12–33.
- Gramsci, Antonio (1970): *Filozófiai írások*. Kossuth Könyvkiadó.
- Holzhacker, Ronald (2012): National and transnational strategies of LGBT civil society organizations in different political environments: Modes of interaction in Western and Eastern Europe for equality. In: *Comparative European Politics*, Vol. 10., No. 1.: 23–47.
- Harvey, David (2007): *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Marx, Karl ([1873] 1978): *A tőke. I–III. A politikai gazdaságtan bírálata*. Kossuth Könyvkiadó.
- McLaren, Peter (1988): Schooling the postmodern body: critical pedagogy and the politics of enfleshment. In: *Journal of Education*, Vol. 3.: 53–83.
- Mészáros, György (2017): *Pedagógiai etnográfia*. ELTE Eötvös Kiadó.
- Mészáros, György (2017): Reconsidering the identity approach of the EU LGBT+ architecture from a feminist perspective. In: *The Future of the European Union. Feminist*

Perspectives from East-Central Europe. Szerk.: Kováts, Eszter. Friedrich-Ebert-Stiftung.

Mies, Maria (1986): *Patriarchy and accumulation on a world scale: Women in the international division of labour*. Zed Books.

Mitchell, Eve (2013): I am a woman and a human: A Marxist-feminist critique of intersectionality theory. Interneten: <https://libcom.org/library/i-am-woman-human-marxist-feminist-critique-intersectionality-theory-eve-mitchell> (Letöltve: 2018. 09. 05.)

Mitchell, Katharyne (2006): Neoliberal governmentality in the European Union: education, training, and technologies of citizenship. In: *Environment and planning D: society and space*, Vol. 24., No. 3.: 389–407.

Moyn, Samuel (2014): A Powerless Companion: Human Rights in the Age of Neoliberalism. In: *Law and Contemporary Problems*, Vol. 77., No. 4.: 147–169.

Reilly-Cooper, Rebecca (2016): The Idea That Gender Is a Spectrum Is a New Gender Prison. Interneten: <https://aeon.co/essays/the-idea-that-gender-is-a-spectrum-is-a-new-gender-prison> (Letöltve: 2018. 09. 05.)

Yogyakarta Alapelvek ([2007] 2010): *Alapelvek a nemzetközi emberi jogi szabályok alkalmazásáról a szexuális irányultsággal és nemi identitással kapcsolatban*. Háttér. Interneten: <http://hatter.hu/kiadvanyaink/yogyakarta-alapelvek> (Letöltve: 2018. 10. 03.)

Wallerstein, Immanuel ([2004] 2010): *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. L'Harmattan.

Zavarzadeh, Mas'ud. – Teresa L. Ebert – Donald Morton (szerk.) (2001): *Marxism, Queer Theory, Gender*. Red Factory.